

Безчотнікова С. В., д-р філол. наук
УДК 007: 304: 659.4: 82-96:342.513

Роль філософської спадщини Платона в історії зв'язків із громадськістю

У статті розглянуто роль Платонівського творчого спадку з історії зв'язків із громадськістю на засадах аналізу діалогів і трактатів «Апологія Сократа», «Протагор», «Крітон», «Алківіад», «Євтифрон», «Єфрон», «Федон», «Федр», «Пірр», «Держава», «Закони». Підкреслено значення Платонових ідей в осмисленні базових категорій і принципів піарології, розвитку прикладних моделей комунікації, комунікативних стратегій та соціотехнік влади. Як один із засновників соціальної інженерії античної філософії розробив теорію ідеальної держави та людини майбутнього, що сприяло становленню першооснов футурології.

Ключові слова: комунікативні стратегії, соціотехніки влади, прикладні комунікації, футурологія.

Піарологія як самостійна галузь знань – доволі молода наука, осмислення теоретичних засад якої ще переживає період інституалізації. На сьогодні налічується понад п'ятсот визначень зв'язків із громадськістю, що зумовлюється насамперед міждисциплінарним характером об'єкта дослідження, який конкретизується в політичних, фінансових, кризових, бізнесових, міжнародних публік рилейшнз. Але не лише теорія, а й історія піарології є дискусійною площиною, що потребує обґрунтування етапів розвитку цієї галузі, вивчення національних, гендерних, соціокультурних особливостей певних періодів, з'ясування ролі окремих постатей в історії зв'язків з громадськістю та науки, що їх досліджує.

Виникнення публік рилейшнз як соціальної практики пов'язують із первинними формами комунікації давніх часів: інститутами жерців таких древніх цивілізацій Сходу, як Єгипет, Давня Індія, Давній Китай, Вавилон (С. Ємельянов); давніми формами монументального мистецтва (В. Ачкасова, Л. Володіна); архаїчними формами обрядовості (І. Бердников); до прапіарістичних явищ відносять також перші спроби комунікації за допомогою наскельних малюнків (Ф. Джефкінс, В. Шпаковський, С. Шпаковська). Найбільшу увагу дослідники надають значно розвинутим формам зв'язків із громадськістю, сформованим у Давній Греції та Римі, як на рівні розділів науково-методичних праць (В. Королько, В. Некрасова «Зв'язки з громадськістю»), так і окремих досліджень (К. Куле «ЗМІ в Давній Греції: твори, промови, пошуки, подорожі»). Серед найзначніших постатей, котрі зробили вагомий внесок у формування першооснов піардіяльності відзначені: Лікург (теорія комунікації), Перікл (основи іміджології), О. Македонський (перші політичні акції), Аристотель (мистецтво діалога) та ін. Заслугує на пильну увагу епізодична згадка або відсутність у зазначених працях оцінки творчої спадщини одного з найвідоміших класиків античної доби – Платона, який вважається не тільки засновником античної філософії, онтології й теорії

пізнання, а й античної соціології, політичної теорії та педагогіки [1, 123]. Мета нашої статті полягає у визначенні ролі творчого доробку Платона в історії зв'язків з громадськістю за допомогою описового, порівняльного, історичного, історико-типологічного методів, доповнених використанням принципів герменевтики. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: визначення історіографії платонізму в аспекті піардіяльності, опис найзначніших для розвитку зв'язків з громадськістю теоретичних положень у системних вченнях античного мислителя, ролі платонівських ідей для обґрунтування соціотехнік влади. Об'єктом дослідження виступають праці Платона «Апологія Сократа», «Протагор», «Крітон», «Алківіад», «Євтифрон», «Єфрон», «Федон», «Федр», «Бенкет», «Держава», «Закони». Предметом – архаїчні форми та принципи технік і технологій піару, описані в текстах Платона.

Творча спадщина відомого філософа, вченого та митця Платона протягом багатьох століть привертає увагу фахівців різних галузей знань і сьогодні становить окрему наукову царину – платонізм. Життя Платона прикладом справжнього служіння високим ідеалам, які до сьогодні зберігають загальнолюдську цінність. Системні вчення Платона про знання, суспільство, державу, художню творчість, платонівські діалектика, космологія і теорія ідей вмщують чимало висновків, які у ХХ ст. були актуалізовані практикою зв'язків із громадськістю.

Платон був першим, хто застосував **науковий підхід до вивчення суспільних явищ**. Ідеалізм та діалектика Платона мають онтологічний характер, який передбачає насамперед з'ясування першопричин, прообразів і витоків речей духовного порядку. В «Державі» та «Законах» Платон висловлює думки про природу суспільства та держави. Перше виникає внаслідок суспільного договору, такого, що відповідає недосконалії людській натурі, друге – це порядок, здатний «обертати на добро» недосконалу людську вдачу, тому ідеальна держава Платона є вищою за індивіда. При

цьому **суспільство та індивід взаємозалежні, їх відносини ґрунтуються на конвенції**. Задля гармонійного сполучення інтересів людини та суспільства Платон намагався **поєднати науку й мистецтво** при просуванні ідей. В. Асмус слушно зауважує, що філософ викладав свої думки не в популярній на той час формі трактату, а в діалогах, що поєднують логіку переконання та майстерність навіювання» [1, 8]. Прагнення Платона мистецтва досконалості К. Поппер пов'язує з його естетизмом, потягом до самовираження.

Платонівські принципи, такі як: розуміння «конвенціонального характеру соціальних відносин», «поєднання науки та мистецтва задля переконання», «полілог, націлений на порозуміння» характеризують першооснови публік рилейшнз. А ідеї про гармонізацію інтересів різних соціальних груп, дотримання етичних засад при конструюванні першооснов державності стають особливо актуальними на сучасному етапі, в період дискусій про піар другого покоління або **соціально відповідальний піар**. Справедливість, благочестя, доброчинність, на думку античного філософа, – це першооснови здорових соціальних відносин. Розділи «Про потребу свідомої справедливості у справах державного правління» та «Першоступенева роль знання того, що є справедливість, знайденого через самопізнання» у творі «Алківіад»; «Що таке благочестя?», «Загальна ідея благочестя» у діалогах «Євтіфрон»; «Постановка питання про справедливість», «Справедливість як віддяка належного», «Про справедливість як вигоду сильнішого», «Справедливість та несправедливість», «Використання державного досвіду для пізнання приватної справедливості» у перших двох книгах «Держави» присвячені з'ясуванню змістового наповнення цих понять.

Біографія Платона свідчить про те, що не завжди йому вдавалося створити вдале комунікативне середовище, щоби втілювати свої ідеї на практиці. Як радник державотворців він намагався сприяти взаємопорозумінню між правителями, державними діячами та громадянами задля поліпшення соціальної організації грецьких полісів та колоній. Після смерті свого вчителя Сократа Платон волів переконати сіракузького царя Діонісія I вивчати філософію та керувати за її законами. Тиранія обернулася проти того, хто мріяв її вдосконалити, і філософа ледве не продали на ринку рабів. Добра людина впізнала та врятувала мислителя. Вдруге Платон намагався допомогти Діонісію-молодшому реформувати політичний устрій на Сицилії за законами ідеальної держави, але не зміг довести свою справу до кінця. Філософ також займався тим, що складав разом з Діонісієм вступ до законів. Метою цих текстів було переконати людей сприйняти самі закони. Платон мав чимало adeptів серед політичних діячів свого часу, аркідя-

ни та фіванці, збираючись заснувати Мегалополь (371 р.), запрошували Платона на допомогу. Деякі грецькі поліси просили філософа скласти для них правила поведінки та закони і часом Платон робив це. Філософ чудово розумів, що потрібна велика організаційна та виховна робота для втілення соціальних проектів.

Але Платонові теоретичні напрацювання ще вагоміші для розвитку наук про суспільство, ніж його практичний досвід. Системні вчення філософа про ідеї, знання та діалектику, про державу та суспільство створили підґрунтя для осмислення багатьох суспільних явищ та процесів. Карл Поппер вважає Платона одним із перших у світі соціальних інженерів, а «Платонів підхід характеризує як утопічну інженерію». Цей вид соціальної інженерії є дуже привабливим, і його сьогодні використовують політики. Сутність цих ідей полягає в раціональних діях, націлених на досягнення ідеалу. Методі Платона Поппер протиставляє, на його думку, досконаліший метод суспільного будівництва, – це метод поступової та поетапної інженерії. При цьому «...поступовий, поетапний інженер скористається методами для пошуку і боротьби з найбільшим та найдошкульнішим соціальним лихом, а не шукатиме, як боротися за найвище та найбільше добро» [2, 180], як цього навчає Платон.

Утопічна інженерія Платона є підґрунтям для **соціотехнік влади**, в яких використовують **підміну теперішнього майбутнім**. Антична традиція, втілена у міф про Золотий вік, завжди поетизувала та оспівувала минуле. Платон був першим, хто, описавши утопічні візії про ідеальну людину, ідеальну державу, ідеальне життя, спрямував цей вектор у майбутнє. Підміна сучасних об'єктів об'єктами майбутнього, розмова про майбутні світлі перспективи та сонячне завтра замість вирішення нагальних проблем, як приклад, дуже широко використовувалась радянською ідеологічною системою і до сьогодні використовується політтехнологіями. Досліджуючи Платонові «Закони», В. Яйленко з цього приводу слушно зауважує «Платон усвідомлював нездійсненність “Законів”, а це означає, що він писав їх не стільки для своїх сучасників, як на майбутнє, на вічне; мета його старань полягала в тому, щоб дати людям найдосконаліші закони, зробити їхне буття якомога щасливішим і товариським [3, 185]».

Учення Платона про знання є органічною частиною філософського потрактування всесвіту та людини в ньому. В діалогах «Теетет» та «Менон» розмови героїв зосереджені на розумінні сутності того, що є знанням, з'ясуванню інтелектуальних та чуттєвих його форм, ролі діалектики у розв'язанні суперечностей. Платон ґрунтовно підходить до проблеми дефініції знання та судження, пов'язуючи перше з ідеєю блага. Він роз'яснює

стале та мінливе в структурі судження, твердження, заперечення, суперечність і його роди та види, з'ясовує методи визначень, індукції та розподіл понять, що має велике практичне значення для класичної риторики та прикладних комунікацій. У діалогах «Протагор» Платон підсумовує давню дискусію Сократа із софістами, розкриваючи сутність двох **комунікативних стратегій** – методики використання у спорі амбівалентних аргументів з метою перемоги над опонентом (софісти) або розуміння дискусії як шляху спільного просування до істини (Сократ). При цьому слід зазначити, що античний філософ не торкається такої значної для теорії соціальних комунікацій проблеми, як проблема управління знанням.

На особливу дослідницьку увагу заслуговує ставлення Платона до міфу, яке суттєво відрізняється від ставлення його великих сучасників Гомера, Гесіода, Ямбула. Ця проблема предметно розглядалася німецькими вченими К. Рейнхардом, В. Вілті, П. Фридендом та ін. У вітчизняному платонізнавстві інтерпретації поняття міф у текстах античного філософа докладно вивчала А. Тахо-Годі. В більшості творів Платона міф трактується як «промова», «чарівна оповідь», «думка». Стосовно функцій міфу мислитель пропонує використовувати міф для активізації уяви, оскільки за допомогою уяви переконати можна значно краще, ніж за допомогою повчання. При цьому Платон, незважаючи на художність, вигаданість міфу вважає його правдивим, таким, якому притаманна внутрішня правда. На думку А. Тахо-Годі Платон намагався знайти у міфі примирення «уявного та реального» [4, 61], що витікає з його роздумів про міф та логос; як уявно-образне та системно-логічне вони, залежно від ситуації, бувають навіть взаємозамінними. І О. Лосев, і А. Тахо-Годі розглядають платонівське ставлення до міфу в контексті доміант творчості античного філософа та загальної характеристики тенденції розвитку науки античної доби. В аспекті історії зв'язків із громадськістю для нас є важливим те, що Платон одним із перших використовує міф задля переконання мас у доцільності певних ідей, що в теорії соціальних комунікацій кодифіковано як **техніка міфологізації**.

Об'єктивний ідеалізм Платона ґрунтувався на абсолютизації ідей та оцінюванні їх не як чуттєвих уявлень предметів, а лише як безтілесних, осяжних для розуму сутностей. В діалозі «Тімей» Платон поділяє ідеї вищі й нижчі та констатує, що «варто розділяти те, що завжди існує та ніколи не стає, й те, що завжди становиться та ніколи не існує» [5, 32]. До найвищих, за Платоном, належить ідея прекрасного. Його сутність, критерії, оцінки розглянуті античним філософом в діалогах «Гіппій великий», «Федон», «Федр», «Бенкет», «Філеб», «Тімей». Абсолютизація ідей та її естети-

зація становить сутність **техніки ідеалізації**, що доволі широко використовується в рекламних зверненнях на вербальному та невербальному рівнях.

Оцінюючи значення окремих текстів, найбільш значущим результатом платонівської творчості за впливом на світову соціально-політичну думку слід вважати його трактат «Держава». Ці діалоги вважаються першою класичною утопією. На думку О. Лосева, «Держава» створювалась багато років. Про це свідчить і обсяг праці, і плінні авторські позиції, які говорять про різні настрої Платона, що простежуються протягом його життя. Першу книгу цієї праці відносять до раннього періоду творчості, пов'язаного із софістичним вченням про прогрес із подорожами різними державами та полісами. Друга та третя книги є вираженням ригористичних настроїв античного філософа щодо мистецтва та виховання громадян ідеальної держави. Шоста та сьома обґрунтовують об'єктивний ідеалізм Платона, розвиток та осмислення основних тез якого сформулювали вчення неоплатонізму. У восьмій та дев'ятій книгах представлено сувору критику тогочасних форм правління. Десята книга містить міфологічну інтерпретацію ідеї про безсмертя людської душі.

Ідеальну соціальну платонову модель К. Поппер схарактеризував як державу, котра не знає змін і перебуває в затриманому, зупиненому стані. Цю тезу можна було б посилити словами відомого дослідника античності О. Лосева, який довів скульптурний символізм античного платонізму.

Подібно до того, як міфологія стала підґрунтям усієї платонівської теорії, міф про Прометея є основою платонівської теорії ідеальної держави. Він суттєво відрізняється від інших античних версій історії античного героя, бо це не Прометей, прикутий з есхілівської трилогії, який став символом цивілізації, цей сюжет також позбавлений ситуацій, що демонструють розум та хитрощі героя, які так жваво описує Гесіод. Для Платона є важливою певна одномірність образу, обґрунтування міфом ідеї справедливості як найвищого блага, котра виправдовує існування ідеальної держави та зосереджує на цьому образі читацьку увагу.

Згідно з версією переказу Платона-міфотворця, безсмертні боги пережили до того часу, коли з вогню та землі треба було створити смертних. Зевс дав це доручення Епіметею та Прометею, щоби не щез жоден рід. Але Епіметей через свою недалекоглядність, не помітив, що нічого не залишилось для людини, яка повинна була з'явитися наступного дня. На допомогу прийшов Прометей, котрий викрав у Гефеста й Афіні разом з вогнем їхнє премудре вміння, але не зміг здобути у Зевса для людей вправності жити спільноту. Одного вдалого користування вогнем було замало, тому люди гинули од звірів. Вони навчилися створювати багато речей, але не навчилися діяти гуртом. І,

навіть, побудувавши міста, ображали одне одного, а потім знову розселялися та гинули. І тоді Зевс направив Гермеса на Землю, щоб збудити в людях сумління та правду, поєднати їх громадським порядком. При цьому кожного, хто не буде причетний до цих чеснот, наказав убивати.

Міф як пам'ять про вічність стає самодостатньою мотивацією існування держави, тому Платон тільки повторює його основну ідею: «Зазнаючи всіляких злигоднів, багато людей збираються до купи, щоб жити гуртом і надавати одне одному допомогу: саме таке спільне поселення дістало в нас назву держави [6, 90]». Наскрізним стрижнем сюжету твору, системою його незаперечних доказів стають міфологічні сюжети, образи та архетипи, скріплені софістичною риторикою, тобто платонівський текст є науково-логічно та міфологічно обґрунтованим. Як зауважують учасники діалогу «в жодному разі не буде щасливою держава, якщо її художники не намалюють за Божим промислом» [6, 244], зважаючи на те, що є справедливим, прекрасним, розсудливим. Міфологічне мислення надає текстові аксіоматичного характеру як особливе поетичне «дифузне мислення», розсипане у просторі всього тексту. Воно проявляється як у використанні вставних міфів, так і в закладеному на рівні мови «символічному метафоризмі».

В усіх трьох частинах «Держави», на які можна тематично розділити платонівську утопію, а саме: опис ідеального державного устрою та його морально-етичних засад, природи та структури людської душі, чотирьох видів спотвореного державного устрою (тимократії, олігархії, демократії та тиранії) Платон звертається до міфу як до цілісності.

Найоригінальнішим є відомий платонівський міф про печеру, який ілюструє його вчення про ідеї. Образи-архетипи (тіні як душі, другого «Я» людини; вогню як відродження божої сили, могутнього та владного сонця та стіни – символу роз'єднання), змальовані в цьому вставному міфологічному сюжеті, є найпродуктивнішими архетипами технології впливу. Виходячи з позицій методологічного есенціалізму, філософ роз'яснює сутність своєї теорії та вдається до її впровадження. Він висвітлює ази мистецтва споглядання ідей-ейдосів та роль цього мистецтва в управлінні державою. Бо керувати ідеальною країною, на його думку, може тільки мудрий філософ, який пізнав істину.

Зображуючи, як ідеальна держава перетворюється на один із варіантів її спотворення, – тимократію, він, подібно Гомерові звертається до Муз, щоб вони пояснили, як уперше між людьми виник розбрат. Він виникає, коли Гесіодові покоління: золоте, срібне, мідяне та залізне, змішуються. Залізо примішується до срібла, а мідь – до золота, тоді непорозуміння та суперництво стають на перешкоді гармонії людських стосунків.

Аналіз утопії «Держава», який складається з чітко структурованих десяти книжок філософських роздумів, що іноді перемежуються міфами та віршованими рядками, ставить дослідника перед проблемою: чи не переважає в «Державі» етичне начало? Трактат більше схожий на моральний кодекс, у якому вирішуються проблеми онтології та дидактики. Платона дуже хвилюють питання про те, як влаштувати рівний розподіл праці, виховувати стражів, добирати правителів, вирішувати питання сім'ї та шлюбу. Умовність його світу має раціональний характер, а образи більше схожі на ціннісно насичені субстанції. При цьому вони органічно вписуються в метафоричний ряд архетипічного та символічного руху сюжету. Ігрове начало підтримує також діалогічна форма твору, в якій найважливішим є змагання певних точок зору та концепцій, що вони виражають. Сила риторики Платона полягає в тому, що його думки про справедливість, добро, красу, благо та розсудливість живуть як образи-абстракції, правдивість яких є логічно доведеною. Тільки утопічна жанрова форма здатна допустити таке поєднання наукового та художнього, що до наших днів залишається її найхарактернішою рисою. Це виявляється в спрямованості на дидактизм, етологічність, відкритість, навіть певну спрощеність ідейно-тематичного змісту, тяжіння в структурі образу до повної його явленості та окресленості, свідомої присутності автора в тексті.

Як слушно зауважує В. Асмус, «для Платона держава – не єдина сфера прояву “справедливості”. Держава, наче макросвіт з відповідним мікросвітом у кожній окремій людині, зокрема в її душі» [1, 142], тому як п'ять видів держав, так і в утопії існує п'ять різних складів душі. Кожна змальована філософом модель державного устрою супроводжується його баченням людини цього суспільства. Наприклад, опис тиранії супроводжує фрагмент про «тиранічну людину», демократії – «демократичну людину» тощо. За Платоном, внутрішній світ людини поєднує три начала: розумне, афективне та жадаюче; їх за допомогою мудрості, мужності, справедливості та розсудливості тримає в гармонії тільки ідеальна держава. За допомогою цих якостей вона підкорює людські жадання та задоволення, що веде за собою Ерот.

Але це бачення є суто платонівським, підпорядкованим основній ідеї «Держави». Його подано істиною, до якої веде певна система аргументів та доказів. Тому у своїх висновках Платон виступає безкомпромісним деміургом. У «Державі» немає динаміки сюжету від негативного до позитивного чи навпаки, що сформувало б у читача власне ставлення до об'єкта оповіді. Вона заздалегідь визначена автором, тому назавжди залишається застиглим зразком утопічної жанрової форми.

Отже, варто зазначити, що роль творчої спадщини Платона цілком заслуговує на академічне визнання в історії зв'язків з громадськістю. Платон першим застосував науковий підхід до вивчення суспільних явищ, його ідеї про конвенціональний характер соціальних відносин, взаємозалежність держави та індивіда, потреба поєднання науки та мистецтва при переконанні мас, обґрунтування першооснов технік міфологізації, ідеалізації, прийомів класичних комунікативних стратегій залишаються актуальними і в наш час. Платон був одним із засновників соціальної інженерії як такої, розробивши теорію ідеальної держави та людини майбутнього. Теоретичні напрацювання античного філософа стоять біля витоків однієї з найпопулярніших наук про майбутнє – футурології.

1. Асмус В. Платон / В. Асмус. – М. : Мысль, 1975. – 217 с.
2. Понпер К. Открытое общество и его враги. Т. 1: Чары Платона / К. Понпер. – М. : Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. – 448 с.
3. Яйленко В. Платоновская теория основания полиса и эллинская колонизационная практика // Платон и его эпоха. – М. : Наука, 1979. – С. 172–191.
4. Тахо-Годи А. Миф у Платона как действительное и воображаемое // Платон и его эпоха. – М. : Наука, 1979. – С. 58–83.
5. Платон. Тимей // Платон Собрание сочинений : в 4 т. – М. : Мысль, 1994. – Т. 3. – 654 с.
6. Платон. Государство // Платон. Избранное. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – 491 с.

Подано до редакції 17. 05. 2011 р.

Bezchotnikova Svitlana.

The role of Plato's philosophical heritage in the history of social communications.

The role of Plato's creative heritage in the history of social communications was analysed on the basis of dialogues and treatises, such as «Socrates Apologia», «Protagoras», «Crito», «Alcibiades», «Euthyphro», «Efron», «Phaedo», «Phaedrus», «The Symposium», «The Republic», «Laws». The function of Plato's ideas in thinking over of the main PR categories and principles, development of practical models of communications, communicative strategies and social techniques of the authorities is shown. As one of the founders of social engineering the philosopher had developed the theory of the ideal state and the person of the future that promoted formation of fundamental principles of futurology.

Keywords: communicative strategy, practical communications, social techniques of the authorities, futurology.

Безчотнікова С. В.

Роль философского наследия Платона в истории связей с общественностью.

В статье рассмотрена роль творческого наследия Платона в истории связей с общественностью на основе анализа диалогов и трактатов «Апология Сократа», «Протагор», «Критон», «Алкивиад», «Евтифрон», «Ефрон», «Федон», «Федр», «Пирр», «Государство», «Законы». Показано значение платоновских идей в осмыслении базовых категорий и принципов пиарологии, развитии прикладных моделей коммуникации, коммуникативных стратегий и социотехник власти. Как один из основателей социальной инженерии античный философ разработал теорию идеального государства и человека будущего, что способствовало становлению первооснов футурологии.

Ключевые слова: коммуникативные стратегии, социотехники власти, прикладные коммуникации, футурология.